

## EŞİTLİK



*“Bütün insanlar eşit haklara sahip olmakla birlikte eşit şeylere sahip değillerdir.”*

Edmund Burke

### Eşitlik Nedir?

**E**ŞİTLİK, İNSANLARIN AYNI YA DA EŞİT MUAMELE GÖR-  
mesi ilkesidir. Yine de insanlar açıkça kişiliklerinin,  
yeteneklerinin, becerilerinin, görünümünün ya da  
tercihlerinin çoğu açısından aynı ya da “eşit” değillerdir. Her  
insanın eşit olduğuna kimse inanmaz. Bu durumda insanlar  
hangi anlamda eşittirler? Eşitlik hakkındaki tartışma, insanla-  
ra aynı şekilde davranmanın hangi durumlarda doğru ve yan-  
lış olduğuyla ilgilidir. En az beş farklı türden eşitlik tanımlana-  
bilir: ahlâki (biçimsel) eşitlik, kanun önünde eşitlik, politik  
eşitlik, fırsat eşitliği ve gelir eşitliği. Bunların ilk üçü arzulanır  
türden eşitliklerdir. Son eşitlik fazlasıyla sakıncalıdır. Fırsat  
eşitliğinin önemi ise bunun nasıl yorumlandığına bağlıdır.

Dünya tarihinin çoğu boyunca, eşitlik bir ahlâk prensibi olarak görmezden gelinmiş ya da kavranması mümkün olmayan ve gerçeklikle uyuşmayan bir şey olarak görülmüştür. İnsanların farklı bir şekilde – örneğin baronlar ve köylüler için farklı yasaların olması gibi – muamele görmesi olağan sayılmıştır. Eşitliğe ilişkin ilk açıklamalardan biri Aristo'ya aittir. Aristo'nun ifadesine göre, belirli bir meseleye ilgili olarak tüm açılardan eşit olan insanların arasında bir ayırım yapılmamalıdır. Şüphesiz, bu durumda meseleyle “ilgili” olan bu şeyin ne olduğunu sormak gerekir. Hıristiyanlık tüm insanların Tanrı'nın gözünde eşit değere sahip olduğu ilkesini vazetmiştir.

Thomas Hobbes insanların doğal koşullarda eşit olduklarını ifade etmiştir. Fakat hayatın “kasvetli, çirkin, zâlim ve kısa” olduğu bu koşullar arzu edilemez olduğundan, insanlar güçlü bir yöneticinin, yani Leviathan'ın yönetimi altındaki bir düzen için bu eşitlikten vazgeçmeye hazırdırlar. Modern felsefe tarihinde sıklıkla rastlanan kesin kopuşlardan biri de John Locke vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Locke insanların doğal koşullarda eşit haklara sahip olduklarını ileri sürmekle birlikte, onları politik yönetimin idaresine sokmuştur. Hayata, özgürlüğe ve mülkiyete ilişkin bu haklar tüm insanlara aittir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin “bütün insanlar eşit yaratılmıştır” şeklinde ilân ettiği eşitlik de bu anlamdaki eşitliktir. Bildirgenin yazarı olan Thomas Jefferson, bir başka yerde, doğal bir hiyerarşinin olduğuna ve insanların toplumdaki yerlerini bilmeleri gerektiğine inanan kişilere sert bir şekilde şunları söylemiştir: “İnsanlar sırtlarında eyerler ile doğmamışlardır. Onları tanrının lütfü sayesinde tekmeleyerek ve mahmuzlayarak meşru bir hâlde sürmeye hazır, ayrıcalık sahibi bir azınlık ile birlikte

de doğmamışlardır.” 19. Yüzyıl, köleliğin kaldırılmasıyla, ka-  
nun önünde eşitlik ilkesinin sağlanmasıyla ve tüm vatandaşla-  
ra eşit oy hakkı tanıyan politik eşitliğin tesis edilmesiyle kaza-  
nılacak olan eşit hakların sonuçları için verilen mücadelelerle  
geçen bir dönem olmuştur. Bununla birlikte, pek çok ülkede  
kadınlar oy verme hakkını 20. Yüzyıl’ın başlarına kadar elde  
edememişlerdir. Güney Afrika’da yapılan ırk ayrımında zen-  
ciler ve farklı ırktan olanlar politik ve mülkiyete ilişkin hak-  
lardan mahrum bırakılmışlardır. Bu yüzyılda, sosyalizmin ve  
komünizmin yükselişiyle birlikte, eşitlik çoğunlukla maddî  
eşitlik ya da “sonuçların eşitliği” ile ilişkilendirilir hâle gelmiş-  
tir. Fırsat eşitliği ilkesi de bu yüzyılda ilerleme kaydetmiştir,  
fakat daha sonradan eşit sonuçlar ilkesi ile neredeyse aynı olan  
farklı bir ilkeye dönüşmüştür.

### Ahlâkî Eşitlik

Her insan ahlâkî açıdan itibar görmeye değerdir. Her insanın  
kendi hayatına ilişkin tercihlerde bulunmaya hakkı vardır. Bu  
durum insanların beşerî varoluşlarından kaynaklanır ve her  
insanın bir diğeriyle ortak birtakım şeylere sahip olduğunu  
(özellikle doğal haklar ve insan hakları) ve bunun onları saygı  
gösterilmeye değer yaptığı inancına dayanır. Bir kişinin farklı  
dinden, ulustan ya da cinsiyetten olması, onun değersiz biri  
olduğu anlamına gelmez. Diğer kişilerin yaşamlarına teca-  
vüzde bulunmamak kaydıyla, bir insan olarak herkesin kendi  
hayatını kendi tercih ettiği şekilde yaşamaya hakkı vardır. Bu  
türden fikirlerin köleliğe karşı olmasının ve onu yasaklamaya  
çalışmasının nedeni budur, zira kölenin kendi hayatını iste-  
diği şekilde yaşaması yasaklanmıştır. Bu biçimsel eşitlik var-

sayımından hareketle, Immanuel Kant kimi zaman kategorik emperatif olarak da adlandırılan bir ilke geliştirmiştir: “diğer insanlara da sana davranılmasını istediğın şekilde davran.”

Şüphesiz, bu durum herkesin davranışlarında ahlâkî açıdan eşit olduğu anlamına gelmez. Diğerlerinden daha iyi davranışlarda bulunan veya kötü işler yapan insanların da olduğu aşıkârdır. Ancak, bu insanların yaşamları da değerlidir. Ne yazık ki, bu anlamdaki eşitlik için kullanılacak doğru terimin ne olacağı konusunda fikir birliği sağlanmış değildir. Biçimsel eşitlik, ahlâkî eşitlik, statü eşitliği, değer eşitliği ve saygıda eşitlik gibi çeşitli terimler mevcuttur, fakat bunların hiçbirisi bu ilkeyi tam anlamıyla kapsayamamaktadır.

### Kanun Önünde Eşitlik

Ahlâkî eşitliğin kabul edilmesinin en önemli politik sonucu, en iyi, kanunî eşitlik ya da kanun önünde eşitlik ilkesinde görülür. Bu durum, kanunların insanlara milliyet, etnik grup, refah, sınıf, cinsiyet, din ya da ırk gibi birbirinden farklı özelliklerini dikkate almaksızın, tarafsız davranmasını ifade eder. Söz konusu durumla doğrudan ilgisi olan unsurların dışında kalan tüm unsurlara karşı adâletin “kör” olmasının nedeni budur. Bu nedenle, kanunî eşitlik kanun hâkimiyeti ilkesi ile sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Kadınlara erkekler ile – mülk edinme ve oy verme hakkı gibi – aynı hakların verilmesi gerektiğini savunan kadın hakları hareketinin ilk dönem taleplerinin temelini de kanun önünde eşitlik oluşturuyordu.

Romalı hatip Cicero farklı eşitlik türleri arasındaki ahlâkî ayrıma dikkati çekmişti: “serveti insanlar arasında eşit kılmak arzu edilemez ve herkesin aynı yeteneklere sahip olması müm-

kün değildir, fakat en azından kanuni haklar aynı devletler topluluğunun vatandaşları arasında eşit olmalıdır.” Fransızların İnsan Hakları Bildirgesi 1789’da şunları ifade ediyordu: kanunlar “herkes için aynı olmalıdır. ... ve sahip oldukları erdemlerin ve yeteneklerin yarattığı ayırmadan başka bir ayırım olmadan, görünüşte eşit olan herkes, farklı becerilerine göre her türden ünvanı, mevkiyi ve görevi almaya aynı derecede lâyıktır.”

### **Politik Eşitlik**

Mahrum bırakılması için geçerli ve meşru bir neden olmadıktan sonra herkesin oy vermeye hakkının olması anlamında ele alındığında, ahlâki eşitlik politik eşitliğin kaynağını da oluşturmaktadır. Ortak kararlar alınacağı zaman tüm insanların çıkarları dikkate alınmaya değerdir. Dolayısıyla seçilmiş politikacıların kendi özel çıkarlarını dikkate almalarını sağlamak için herkesin oy verme hakkı olmalıdır. Çocuklar, zihinsel engelliler ve hapis altındaki mahkûmlar gibi, esas çıkarlarını tanımlama becerisinden yoksun ya da kanunlara uymadıkları için bu haklarını kaybeden kişiler bunun istisnasını oluştururlar. Bu nedenle, insanların istismarda bulunmaya fazlasıyla gönlüsüz olacakları eşit politik haklarının olduğu varsayılır.

### **Fırsat Eşitliği**

Fırsat eşitliği, bireylerin kendi yorumladıkları anlamda hayatta başarılı olmaları için mevcut olan fırsatlara ya da imkânlara sahip olmaları gerektiği görüşüne dayanır. Bu durum genellikle hayata eşit başlamak ya da eşit koşulların olduğu bir oyun sahasının olması gibi metaforlar kullanılarak ifade edilir. Hayat yarışı için eşit bir başlangıcın olması gerekir, ama yarış eşit

bir şekilde bitmemelidir. Margaret Thatcher bunu “eşit olma hakkı” biçiminde ifade etmiştir. Amaçlanan hedef, kariyer sahibi olmanın yetenekli insanlara açık olması ve verilecek terfilerin aileye, cinsiyete ya da politik bağlantılara göre değil, gösterilen becerikliliğe göre verilmesidir.

Böyle bir toplum bir meritokrasi ya da sahip oldukları mevkileri hünerleri vasıtasıyla elde eden becerikli ve yetenekli kişilerin yönetimde bulunduğu bir toplum olacaktır. Hüner, beceriklilik ve çabanın bir toplamı olarak tanımlanır. Fırsat eşitliği başarı elde etmenin önündeki âdil olmayan engelleri ortadan kaldırmakla ilgilidir. Toplumsal konum, bireysel çaba ve becerikliliğe dayanmalıdır. Bu durum herkesin eğitim alması düşüncesine sıkı sıkıya bağlıdır, böylece herkes kendini tüm kabiliyetlerini kullanacak şekilde geliştirebilir. Meritokrasinin savunucuları ve buna karşı çıkanlar, elde edilecek sonuçlarda oldukça büyük farklılıklar (ya da eşitsizlikler) olacağını kabul etmektedirler. Bu görüş eşit özgürlükler düşüncesine dayanır.

Bununla birlikte, bunu maksimum fırsat ilkesi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Pratik açıdan bakıldığında, eşit fırsatlar elde etmek hiçbir zaman mümkün değildir; aslında bu arzu edilir bir şey de değildir. Eşit olmayan fırsatların en büyük kaynaklarından biri de ailedir. Çocuklarına içten bir ihtimam gösteren sıcak, müşfik ebeveynlerin olduğu aileler ile, kendi bencil arzularını daha çok önemseyen kişilerin olduğu aileler arasında bir farklılık bulunduğu söz konusu olan budur. Her ebeveynin iyi kalpli ve müşfik olmasını sağlamak mümkün değildir; dolayısıyla fırsat eşitliği ilkesinin katı bir şekilde uygulanması, çocukları ailelerinden alıp toplu hâlde yetiştirmeyi gerekli kılabılır. Ailenin değerine inanan tüm

insanlar için kabul edilemez bir şeydir bu. Her türden fırsat farklılığını ortadan kaldırmaya kesin bir şekilde karar vermek, kimsenin “âdil” olmayan bir üstünlük elde etmesine (örneğin daha iyi bir öğretmene sahip olmasına) imkân vermemek, devletin hayatın her alanını kontrol ettiği totaliter bir toplumu gerektirir.

### Pozitif Ayrımcılık

Pozitif ayrımcılığa – ya da geçmişte veya günümüzde yapılan eşitsiz davranışları düzeltme aracı olarak orantısız, ancak ayrıcalıklı paylar vermeye – yönelik çabanın ardında, maksimum eşitlikten ayrı olarak, fırsat eşitliği düşüncesi yer alır. Pozitif ayrımcılık en az üç biçim alır; *toplumsal yardımlar*: azınlıkları belirli mevkileri elde etmeye teşvik etmek; *seçim yapmak*: bir grubu diğerine tercih etmek; *kotalar vermek*: fırsat eşitliğinin ancak insanların belirli gruplar içinde nüfustaki yüzdeleriyle aynı oranda istihdam ya da temsil edildiği zaman sağlanacağını ifade edildiği durum. Söz konusu düşünce başlangıçta toplumsal yardım, yani azınlıkları mevcut fırsatlardan haberdar etmek ve çabalarını desteklemek anlamına geliyordu. Burada itiraz edilecek bir şey yoktur. Ancak, bu düşünce sonradan seçim yapmak ve kotalar vermek anlamını almıştır. Bu itiraz edilebilir bir durumdur.

Pozitif ayrımcılık karşı çıkılması gereken bir durumdur, zira yukarıda tanımlanan dört eşitlik tipinin reddedilmesi anlamına gelir. İlk olarak; gruplara söz konusu durumla ilgisi olmayan nedenlerle müsamaha gösterilir. Ayrımcılıkla sağlanan fayda çoğu durumda gruplardaki nispeten daha eğitilmiş ve başarılı kişilere yöneliktir. İkinci olarak; geçmişte bireylere karşı sergi-

lenen eşitsiz davranışlar, doğum esnasında gerçekleşen bir tesadüf sonucunda aynı gruba ait biri olarak doğan ve tamamıyla farklı bireyler olan kişilere müsamahalı davranarak tâmir edilemez. Üçüncü olarak; yapılan her ayrımcılık yeni ayrıcalıklar edinmiş kişilere karşı tepki oluşturur. Bu kişilerin içinde buldukları konumu, sahip oldukları hüneler vasıtasıyla edinmiş kişiler olarak kabul etmek yerine bir şekilde kayırıldıkları varsayımının doğmasına sebep olur ve bu da nüfusun geri kalanının güvenini ve itimadını azaltır. Dördüncü olarak; çoğunlukta olan grubun üyelerine eşitsiz davranmak, onlara haksızlık yapmak olur. Her şeyden daha önemlisi, insanlara – Martin Luther’in deyişiyle “kişiliğimizin esasını” oluşturan – kendi meziyetleri ya da hatalarına göre davranmak yerine, cinsiyet ve ırk gibi ilgisiz niteliklerine göre davranmak, biçimsel ve kanunî eşitlik ilkesinin temel itibarıyla reddetmek anlamına gelir.

### Gelir Eşitliği

Eşitliğin en sık kullanılan anlamı budur. Gelir eşitliği en iyi eşitlikçilik olarak tarif edilebilir ve herkese eşit paylar verilmesi anlamına gelir. Bu eşitlik anlayışı insanların topluma dahil olduğu koşullarla ilgilenmek yerine sonuçlar ile, fırsatlardan ödüllere doğru gidilen bir yarışın sonu ile ilgilenir. Buna göre, tüm yarışmacılar yarışmayı beraber bitirecektir ya da birinci veya sonuncu bitirip bitirmediklerine bakılmaksızın hepsi aynı ödülü alacaktır. Gelir eşitliği maddî eşitlik ya da yaşam koşullarının eşitliği ile ilgilidir. Bu, gelirin iyi durumda olanlardan kötü durumda olanlara doğru yeniden dağıtılmasını gerektirir ve başlıca amacı iki kesim arasındaki boşluğu kapatmaktır.

Eşitliği savunanlar gelir eşitliğini mi, yoksa refah eşitliğini



mi kastettikleri konusunda çoğunlukla kafa karışıklığı yaratırlar. İki kişi aynı geliri elde ettiğinde bile, refaftaki eşitsizlik kendisini derhal gösterir. Zira biri gelirini dikkatli bir şekilde tasarruf eder ya da kendisine uzun dönemde faydalı olacak şekilde harcarken (evini daha iyi hâle getirmek gibi), diğeri parasını kısa dönemde faydası olacak mallara (sigara gibi) harcayacak ve tasarrufta bulunmayacaktır. İkisi de aynı geliri elde etmesine rağmen, çok kısa bir süre sonra ilk kişi diğerinden daha fazla refaha kavuşacaktır.

Ahlâkî eşitliği savunan çoğu kişinin yaptığı gibi, gelir eşitliğinin de arzulanır bir araç olarak reddedilmesi gerekir. İlk olarak, gelir eşitliği doğal değildir. İnsanlar açısından doğal olan koşul onların maddî servetlerde eşit olmamasıdır. Bunu değiştirmek, doğal olmayan ve baskıcı eylemlerde bulunmayı gerektirir. Kendi hâllerine bırakılan bireyler hızla farklı gelir, refah ve yaşam standartlarına kavuşacaklardır. İkinci olarak, gelir eşitliği bireysel özgürlüğün kuvvetli bir şekilde reddedilmesini ve devletin insanların yaşamlarına derin bir şekilde müdahalede bulunmasını gerekli kılacaktır. Üçüncü olarak, gelir eşitliği fazlasıyla verimsiz olacaktır. Zira çalışmak ve üretmek için gerekli olan saikleri azaltacaktır. Nasıl davranıldığına bağlı olmadan aynı oranda fayda elde edilecekse, çalışmanın gereği nedir? Dördüncü olarak, gelir eşitliği adaletsizdir. Zira insanların uğruna çalıştıkları faydaları elde etmeye hakları vardır. Beşinci olarak, refahın yaratılması gerekmektedir. Eşitliği savunanlar refahın yeniden dağıtımına o kadar dalmışlardır ki, üretim ve dağıtım arasındaki bağlantı nadiren akıllarına gelir. Bir kişi üretim yaptıktan sonra, servetinin bir kısmının kendisinin izni olmadan diğer kişilere verildiğini öğrenirse, servet

üretimini azaltacaktır. İnsanlar mevcut saiklere göre hareket edeceklerdir. Bunun sonucu da bir bütün olarak toplumun refah kaybına uğraması olacaktır. Servetin yaratılmasına hiçbir etkide bulunmadan bölüşümün değiştirilebileceğine inanmak bir yanılsamadan ibarettir. Son olarak, “insanları birbirlerine eşit kılan kişileri birbirlerine kim eşit kılacaktır?” Bu elit grubun üyeleri diğer herkesten çok daha fazla güce sahip olacak ve bu gücü kendi çıkarları için kullanacaklardır. Komünist terminolojiye dahil olan kişiler genelde diğer kişilerle aynı ücretleri alırken, politik güçlerini kendi yaşam koşullarını iyileştirmek için kullanabiliyorlardı. Elde edilecek sonuçlarda eşitlik sağlamak, politik gücün büyük çapta eşitsiz olmasını gerektirir.

## Eşitliği Desteklemek, Eşitlikçiliğe Karşı Çıkmak

Bu nedenle âdil bir politik sistem, kendisine gelen tüm insanlara eşit şekilde muamele eden bir kanun sistemi geliştirmek için kanun önünde eşitliğe, herkesin oy verme ve ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğu eşit politik haklara ve kariyer imkânlarının yetenekli kişilere açık olması anlamında fırsat eşitliğine karşı saygı göstermelidir. Ancak, özgür ve âdil bir toplum pozitif ayrımcılığı, gelirin yeniden dağıtımını ve eşitlikçiliği reddetmelidir.

## Okuma

Peter Bauer, *Equality, Third World and Economic Delusion*, Londra, Weidenfeld & Nicholson, 1981, 1. bölüm.

Antony Flew, *The Politics of Procrustes*, New York, Prometheus, 1981.

Milton & Rose Friedman, *Free to Choose*, Londra, Secker & Warburg, 1980, 5. bölüm.

F.A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Londra, Routledge, 1962, 6. bölüm.

William Letwin, *Against Equality*, Londra, Macmillan, 1983.

Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, Oxford, Blackwell, 1974, 8. bölüm.

## Düşünmek için Sorular

1. Toplumda en zengin ve en fakir insanların arasında refah boşluğu bulunması bir sorun yaratır mı?
2. Ülkenizdeki insanlara kanunlar önünde eşit davranıldığına inanıyor musunuz?
3. Ekonomik ve toplumsal fırsatları nasıl en yüksek noktaya çıkartabiliriz?